

سیاست‌گذاری‌های حقوق بشر

در خاور میانه

دکتر مهدی ذاکریان

عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

سرشناسه	: ذاکریان، مهدی، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیاست‌گذاری‌های حقوق بشر در خاورمیانه / مهدی ذاکریان
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۴ ص.
شابک	: 978-600-114-628-2
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: حقوق بشر -- خاورمیانه
موضوع	: Human Right -- Middel East
موضوع	: حقوق بشر -- سیاست دولت
موضوع	: Human Right -- Government Policy
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ۲۵ ذ ۲ خ / ۵۹۹ JC
رده‌بندی دی‌سی	: ۳۲۳ / ۴۹۰۹۵۶
شماره کتبشناسی ملی	: ۴۳۴۴۶۱۷

انتشارات خرسندی

خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، جابار لبافی‌نژاد، نرسیده به

خیابان دانشگاه، پلاک ۱۲۴ - ۲

تلفن: ۵-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵-۵۸۴۰۶۴۹

فروشگاه شماره ۱: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تلفن: ۶۶۴۱۰۲۰۳

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، پلاک ۹، تلفن: ۶۶۹۵۰۷۵۹

فروشگاه شماره ۳: خیابان انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید براتی، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد،

طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی) تلفن: ۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

سیاست‌گذاری‌های حقوق بشر در خاورمیانه

دکتر مهدی ذاکریان

چاپ اول: ۱۳۹۵ - تیراز: ۵۰۰ جلد - قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-628-2

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۶۲۸-۲

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
فصل یکم: قواعد بین‌المللی حقوق بشر و سیاست‌گذاری	۱۷
دیاچه	۱۹
سیاست‌گذاری‌های مدیران سیاسی کشور	۲۱
الف) معیارهای تصمیم‌گیرنده	۲۱
ب) شاخص‌های تصمیم‌سازی	۲۴
حقوق بشر و تصمیم‌گیری	۲۶
پی‌نوشت‌ها	۲۸
فصل دوم: خاورمیانه و حقوق بشر در بستر تاریخ	۲۹
دیاچه	۳۱
شهروند خاورمیانه‌ای	۳۱
مسیر تاریخی	۳۶
فرصت‌ها و موقعیت‌ها	۴۲
چالش‌ها و دستاوردها	۴۶
پی‌نوشت‌ها	۵۵
فصل سوم: سیاست‌گذاری‌های اصلاح و تحول	۵۹
دیاچه	۶۱
عوامل بومی تحول	۶۱
عوامل بیرونی تحول	۶۳
اعتدال، هماهنگی‌ها و نهادینه کردن تحول	۶۵
بیم‌ها و امیدهای اعتدال و تحول	۶۷
پی‌نوشت‌ها	۷۶
فصل چهارم: خاورمیانه و سیاست‌گذاری‌های جهان‌شمول گرایانه حقوق بشر	۷۹

۸۱	دیباچه.....
۸۱	جهان‌شمولی و نسیت‌گرایی فرهنگی.....
۸۷	فرایند جهان‌شمولی.....
۹۱	جهانی شدن اصول حقوق بشر.....
۹۳	جهان‌شمولی قواعد بنیادین حقوق بشر.....
۱۰۰	پی‌نوشت‌ها.....
۱۰۳	فصل پنجم: ناهماهنگی‌های حقوق بشر در خاورمیانه
۱۰۵	دیباچه.....
۱۰۵	کلیات: تارض‌های کلان و خرد، نظری - کاربردی.....
۱۰۶	پارادوکس فلسفی حقوق بشری خاورمیانه.....
۱۱۳	تعارض‌های کاربردی حقوق بشر خاورمیانه.....
۱۲۳	تعارض‌های غیررسمی حقوق بشری در خاورمیانه.....
۱۲۶	پی‌نوشت‌ها.....
۱۲۹	فصل ششم: سازوکارهای حقوق بشر و خاورمیانه
۱۳۱	دیباچه.....
۱۳۱	فرایند نظرات.....
۱۳۲	خاورمیانه و موازین جهانی حقوق بشر.....
۱۴۴	تحلیل‌های آماری.....
۱۵۳	موازین خاورمیانه‌ای حقوق بشر.....
۱۶۴	پی‌نوشت‌ها.....
۱۶۷	فصل هفتم: دستاوردها
۱۸۰	پی‌نوشت‌ها.....
۱۸۱	کتابشناسی: فارسی، عربی، لاتین
۱۸۹	ضمایم
	اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب دهم دسامبر ۱۹۴۸ (نوزدهم آذر ۱۳۲۷) مجمع عمومی ملل متحد.....
۱۹۱	اعلامیه حقوق بشر اسلامی مصوب پنجم اوت ۱۹۹۰ پانزدهم مرداد ۱۳۶۹، نشست وزرای خارجه سازمان کنفرانس اسلامی قاهره.....
۲۰۱	پیمان‌نامه عربی حقوق بشر.....
۲۱۳	

پیشگفتار

بیوند تصمیم سیاسی و حقوق بشر سبب می شود تا وضعیت حقوق بشر در یک منطقه تحت تأثیر سیاست گذاری های حاکمان سیاسی قرار گیرد. با همین منطق طبعاً شهروندان هم از آن تصمیم ها متأثر می شوند. زیرا آنها در یک نظام سیاسی زندگی می کنند. به همین شکل نظام های سیاسی در یک منطقه قرار دارند و مناطق نیز در کنار هم نظام جهانی را پدید می آورند. به همین روی حقوق بشر هم با نظام سیاسی، هم منطقه و هم جهان در تعامل است. حاوی پیانه هم یکی از مناطقی است که نظام های سیاسی آن با حقوق بشر جهانی در ارتباط می باشد.

در واقع، تاریخ، جغرافیا و فرهنگ منطقه خاورمیانه گره ای است که این منطقه مانند سایر مناطق جغرافیایی و سیاسی با مسائل جهانی مرتبط است. حقوق بشر هم از جمله موضوعات جهانی است که هر روز اهمیت بیشتری می یابد. موضوع پشتیبانی از حقوق بشر، یکی از مسائل جهانی است که توجه به آن از پایان جنگ سرد رو به فزونی بوده و امیدهای آن در هزاره جدید قوت بیشتری یافته است. بهار عربی و دموکراسی خواهی در منطقه خاورمیانه نمود چنین امیدهایی است. با این همه، شماری از تصمیم های حاکمان منطقه خاورمیانه که در تعارض با حقوق بشر بوده اند سبب شده تا افراط گرایی و تروریسم در این منطقه به شدت رشد یابد. حتی خیزش های دموکراتیک و بهار عربی به مسیر نادرست افراط گرایی، جنگ، درگیری

و کشمکش وارد شود. به همین دلیل، موضوع حمایت از حقوق بشر در خاورمیانه و تصمیم‌گیری‌های منطبق با حقوق بشر از اولویت بالایی برخوردار است؛ زیرا می‌تواند در مهار افراط‌گرایی مؤثر باشد و اعتدال و امنیت را به منطقه و نظام جهانی بازگرداند.

پژوهش‌های اولیه نشان می‌دهد همواره یکی از دشواری‌های زندگی افراد در خاورمیانه، موضوع رعایت حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها است. بیکاری، نیافتن شغل و مناصب دولتی بر پایه شایستگی و فقر از ریشه‌های اصلی نارضایتی شهروندان بسیاری از کشورهای خاورمیانه است. این پدیده، ریشه در عدم وجود بستری مناسب به منظور پذیرش هنجارهای حقوق بشری در میان تصمیم‌گیران سیاسی منطقه خاورمیانه دارد. بیشتر کارگزاران سیاسی در منطقه خاورمیانه با حقوق بشر و به تبع آن حقوق بشری بیگانه‌اند. به علاوه آنها دیدگاه‌های مخالف با تصمیم خود را نمی‌پسندند. همین امر، زمینه‌ساز آن شده است که رفتار شهروندان جنوب هنگامی که در ضعف قرار دارند همواره در هماهنگی با تمایل حاکمان سیاسی تنظیم شود. به همین دلیل، ذهن و اندیشه آنان از نقطه خشنودی و وفاداری به حاکمان تا مرز حزم و احتیاط به مرجع انکار، تولید و ارائه نظر در سطح محدود و ابتدایی می‌رسد.

همین فرایند تاریخی سبب گردیده خاورمیانه به رغم بهره‌مندی دیرینه از سرمایه‌های بومی معنوی و فکری حقوق بشر و همین‌طور به رغم تعامل اجتناب‌ناپذیر با دستاوردهای حقوق بشری دیگر مناطق دنیا، نتواند فراتر از حد یک شکل، از آنها استفاده کند. به همین دلیل، حقوق افراد در غالب نظام‌های سیاسی این منطقه در حاشیه قرار دارند. به دنبال این مسئله، دغدغه‌های فکری و روحی برخی از نخبگان علمی خاورمیانه در زمینه موضوع حقوق بشر، هم به دلیل گفته شده و هم به

خاطر پارادوکس‌های نظری و رفتاری نتوانسته است به راه‌حلهایی تبدیل شود که به رعایت حقوق بشر در این منطقه منجر شود. بلکه همواره این راه‌حل‌ها بنا به دلایل گفته شده با چالش و ناکامی روبه‌رو می‌شوند، به گونه‌ای که هم‌اکنون موضوع رعایت حقوق بشر در خاورمیانه به یک معما تبدیل شده است.

از یک سو حاکمان سیاسی و نخبگان اجرایی؛ حقوق بشر را در دایره حاکمیت سیاسی تعریف می‌کنند. - به همین دلیل برای توجیه رفتارهای غیرمعقول خود، در برابر رشد یافته حقوق بشر در سایر مناطق دنیا از استدلال‌های نسبیّت فرهنگی، دوگانگی غرب در حقوق بشر، حفظ امنیت ملی و... بهره می‌جویند. - از سوی دیگر، توده‌ها به تبع ننگ‌های، روحیه استبدادزده و فرهنگ تملق‌ناچار از گذراندن زندگی و معاش با نگاه آئین به بالا و رفتار رعیت‌گونه همراه با اطاعت محض، زمینه تحول در حقوق بشر را از انبساط مواجه می‌سازند.

از طرفی دیگر هنگامی که شهروندان به میانه‌ای دریابند که نظام سیاسی و تصمیم‌گیران آنها در نقطه ضعف قرار دارند، تحولات مدنی و اصلاحات فرایندی را در پیش نمی‌گیرند. تجربه نشان داده که آنها با بهره‌گیری از انقلابی‌گری به افراط‌گرایی روی می‌آورند. نتیجه آنکه باز هم آنها از حق فایز دور می‌شوند. در کنار همه اینها، تعارض‌های فکری و نظری نخبگان فکری، دغدغه‌های علمی را در میدان معاش و مقام تضعیف می‌کند. همه اینها در کنار هم قرار می‌گیرند تا تولید متون و اندیشه‌های حقوق بشری در این منطقه به کمترین اندازه برسد. یا اینکه نگاشته‌های حقوق بشری بیشتر در مقام دفاع و یا بیان افتخارات حقوق بشری تاریخی خاورمیانه باشد. البته متون خارجی و غیربومی نیز تنها در مقام نقد و انتقاد قرار دارند. کنار هم قرار گرفتن همه این مؤلفه‌ها آسیب‌های زیادی به پژوهش‌های بنیادی حقوق بشر در منطقه خاورمیانه وارد آورده است.

لازمه حل این مشکل، بسترسازی علمی برای تصمیم‌گیری در پشتیبانی از قواعد حقوق بشر است - تا به تبع آن بتوان به طراحی سازوکارهای اجرایی و مؤثر حقوق بشر در خاورمیانه پرداخت. در این کتاب تلاش به عمل می‌آید تا با توجه به تحولات عمده جهانی که در زمینه حقوق بشر بسیار گسترده، عمیق، دامنه‌دار و قابل توجه است به بررسی مسائل حقوق بشر خاورمیانه که به سیاست‌گذاری ربط دارند از زاویه‌های گوناگون پرداخته شود. همین نکته ویژگی متمایز این کتاب با کتاب حقوق بشر و خاورمیانه نگارنده است که در تابستان ۱۳۸۲ به چاپ رسید.

تفاوت اصلی این کتاب با سایر کتاب‌ها در آن است که در هنگام بررسی واقعیت‌های موجود خاورمیانه، از موضوع سیاست‌گذاری و امر سیاسی غافل نمی‌ماند. این کتاب استاندارد های بین‌المللی حقوق بشر را معیار قرار می‌دهد. به علاوه همزمان به دستمایه‌های اشتراک منافع فرهنگی، دینی، ملی و بومی این منطقه نیز به عنوان عوامل تسهیل‌کننده و بازدارنده حمایت از حقوق بشر در خاورمیانه توجه می‌کند.

در همین راستا کتاب پیش‌روی در یک پیش‌نگار، بحث فصل، کتاب‌شناسی و ضمایم، طراحی شده است. فصل یکم به طور مستقیم وارد موضوع سیاست‌گذاری قواعد حقوق بشر می‌شود. در این زمینه نگارنده بر این باور است که باید در موضوع سیاست‌گذاری‌های حقوق بشری در خاورمیانه از سیاست‌گذاری‌های بنیادی بهره برد.

در فصل دوم به بررسی تاریخچه حقوق بشر در منطقه خاورمیانه و روند تاریخی، سنتی، دینی و فرهنگی حقوق شهروندان خاورمیانه‌ای پرداخته می‌شود. در این رابطه، چالش‌ها و دستاوردهای تاریخی تحلیل شده و معماهای پیش‌روی و راه‌حل‌های آن را مورد توجه قرار می‌دهیم.

فصل سوم، به تحولات سیاست‌گذاری‌های حقوق بشری در خاورمیانه و عوامل بومی و بیرونی آن پرداخته است. لزوم ایجاد هماهنگی، رعایت اعتدال و نهادینه کردن تصمیم‌های سیاسی و توازن بخشیدن این تحولات به بحث گذاشته می‌شود و پیامدها و امیدهای آن بررسی می‌شوند.

فصل چهارم، که یکی از مهم‌ترین مباحث آکادمیک در حقوق بشر است و ریشه در مبانی نظری و عملی حقوق بشر در خاورمیانه دارد، بحث جهان‌شمولی حقوق بشر است. در این قسمت، سیاست‌گذاری‌های حاکمان منطقه خاورمیانه در موضوع نسبت‌گرای فرهنگی به بحث گذاشته می‌شود. جهانی شدن اصول حقوق بشر و جهان‌شمولی تعامل بین حقوق بشر از دو زاویه کشورهای خاورمیانه و کشورهای غربی نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. به علاوه تأثیر آنها بر جهان‌شمولی حقوق بشر و بازتاب آن در خاورمیانه از ابروی می‌شود.

فصل پنجم، با عنوان ناهماهنگی‌های حقوق بشر در خاورمیانه، دو موضوع تعارض‌های خرد و کلان و تعارض‌های نظری و کاربردی را مورد توجه قرار می‌دهد. آموزه‌های فلسفی و رفتاری در زمینه پیدایش این تعارض‌ها مؤثر محسوب می‌شوند و مورد تحلیل قرار می‌گیرند. بزرگ‌ترین مانع از فرد در خاورمیانه، ناهماهنگی میان افکار افراد و همین‌طور ناهماهنگی میان رفتارهای افراد است. به گونه‌ای که تعارض‌های فکری افراد، مانع ارائه یک هویت واحد شده و باورهای آنها را در تعارض با هم قرار می‌دهد. طبعاً در حوزه اجرا نیز این تعارض‌های فکری بر رفتار اثر می‌گذارد. ما در مجموع، هم با تعارض‌های رفتاری و هم با تعارض‌های فکری در خاورمیانه روبه‌رو هستیم. همین‌معنا به تصمیم‌گیران منطقه هم سرایت می‌کند و سیاست‌گذاری در این زمینه را سخت می‌کند.

فصل ششم بیشتر متوجه تعهدات حقوقی و سیاسی بازیگران منطقه‌ای خاورمیانه در زمینه حقوق بشر است. معرفی سازوکارهای بین‌المللی حقوق بشر و چگونگی تعامل و مشارکت واحدهای سیاسی منطقه در آنها مورد بررسی قرار می‌گیرند. همچنین به منظور بررسی دقیق متون این پژوهش و نیز بررسی میزان اعتبار و درستی نظریه‌های مطرح‌شده در فصل‌های گذشته، از تحلیل‌های آماری کمک گرفته می‌شود. رفع مشارکت کشورهای خاورمیانه در این تحلیل‌ها مورد آزمون قرار گرفته و روایی فرضیه‌های ارائه‌شده بررسی می‌شوند. سپس، سازوکارهای حقوق بشری منطقه‌ای - که کشورهای این منطقه برای ایجاد آنها کوشیده‌اند - مورد بررسی قرار می‌گیرد. توان اجرایی و عملی آن سازوکارها به بحث گذاشته می‌شود.

اقدامات کشورهای منطقه خاورمیانه در زمینه ایجاد سازوکارهای منطقه‌ای نشان می‌دهد که دو عامل مذهب و قومیت در پیش‌بینی یک سازوکار اجرایی و پشتیبانی از حقوق بشر به شدت اثرگذار است. به همین دلیل، مدیران سیاسی خاورمیانه همواره به مذهب و قومیت توجه داشته‌اند. اعلامیه اسلامی حقوق بشر بر پایه مؤلفه مذهب به وجود آمده است. پیمان‌نامه عربی حقوق بشر بر پایه مؤلفه قومیت طراحی شده است.

فصل پایانی نیز به جمع‌بندی از فصل‌های شش‌گانه گذشته اختصاص دارد و به ارائه راه‌حل و نتیجه‌گیری از بحث می‌پردازد. در پایان، در بخش کتاب‌شناسی، متونی که به زبان فارسی، انگلیسی، عربی و فرانسه به صورت کتاب، مقاله، جزوه، سند و سخنرانی به رشته نگارش درآمده‌اند، معرفی می‌شوند. این منابع به نوعی در زمینه موضوع پژوهش حاضر قرار دارند. برخی از آنها و بخشی از آنها در تهیه این پژوهش مؤثر و سودمند بوده‌اند. همین‌طور، هم‌اندیشی با همکارانم نیز از منابع

پژوهش بوده‌اند. نگارنده در انجام این پژوهش از مطالعه و تجربه بیست‌ساله خویش در حوزه حقوق بشر بهره جسته است.

به منظور پاسخ به نیاز بخشی از علاقه‌مندان و پژوهشگران مسائل حقوق بشر، متن سه سند حقوقی معرفی می‌شوند. اینها اسناد بسیار مهم حقوق بشری هستند که به نوعی، نظام‌های سیاسی منطقه خاورمیانه با آنها در ارتباط قرار می‌گیرند. اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸، اعلامیه اسلامی حقوق بشر قاهره ۱۹۹۰ و پیمان‌نامه عربی حقوق بشر ۱۹۹۱، متونی هستند که مطالعه آنها مهم است. برای فهم تطبیقی مسائل جهانی حقوق بشر با مسائل منطقه‌ای حقوق بشر این متون بسیار مفید، مؤثر و سودمند است. گفتنی است که اسناد زیرسند بر دارا بودن تفکر حل‌المسائلی موجب شده که بعضی از قسمت‌های این پژوهش با تجویز همراه باشد. به همین دلیل به معماها و بن‌بست‌های موجود در زمینه موضوع بحث، توجه شده است. همچنین ممکن است مجموعه مطالب، خواننده را به این نتیجه برساند که پژوهش در موضوع حقوق بشر در یکایک کشورهای منطقه خاورمیانه به صورت جداگانه، امری ضروری و مورد نیاز است.

این نتیجه‌گیری به‌جاست و انجام آن، نیازمند توجه به پژوهشگران و استادان علاقه‌مند به این زمینه است. بررسی نظام قضایی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هریک از کشورهای حوزه خاورمیانه مورد نیاز است.

همین‌طور بررسی تعاریف فلسفی و نظری که از افراد در هریک از این کشورها وجود دارد ضروری است. با بررسی ساختار مذهب و قومیت می‌توان به ارزیابی جایگاه قواعد و قوانین حقوق بشر در عرصه نظر و اجرا در هریک از کشورهای این منطقه پرداخت. امید است علاقه‌مندان به این موضوع، با بررسی

وضعیت، پتانسیل‌ها و عملکردهای هریک از کشورهای این منطقه، بیم‌ها و امیدهای حقوق بشر را در آنها تعیین کنند.

در پایان، از تشویق‌های مدیر فرهیخته انتشارات خرسندی سپاسگزاری می‌کنم. این محقق حقوق بین‌الملل با علاقه وافر خویش به بحث، انگیزه‌های نگارنده را تحریک و سبب تکمیل این اثر گردیدند.

از حمایت‌های همکاران ایشان در مجموعه انتشارات خرسندی هم سپاسگزارم. شایان ذکر است که کاستی‌های این اثر متوجه اینجانب و نقد دوستان و همکاران بزرگوار همچنان مورد امتنان است.

مهدی ذاکریان

پاییز ۱۳۹۵